

Koloniale collectie stelt musea voor de vraag: Wat te doen met onze roofkunst?

Volkskrant; dinsdag05-06-2019

Eeuwenlang hebben Europese verzamelaars enthousiast kunst- en gebruiksvoorwerpen uit overzeese gebiedsdelen ingeslagen, maar de vraag is wat we nu met die koloniale collecties aan moeten. Donderdag staat die kwestie centraal op een congres in Leiden, met de casus van het Delftse Museum Nusantara als voorbeeld.

Dat museum bood sinds 1911 onderdak aan een grote etnografische collectie uit voormalig Nederlands-Indië. Vijf jaar geleden werd Nusantara gesloten en zag de eigenaar, de gemeente Delft, zich voor de vraag gesteld: wat moeten we met ruim 18 duizend voorwerpen uit de koloniale tijd?

Delft ging te rade bij Stijn Schoonderwoerd, algemeen directeur van het Nationaal Museum van Wereldculturen*. Die stelde zich graag beschikbaar, al was het maar omdat we in de toekomst nog veelvuldig te maken zullen krijgen met de herbestemming, of ‘ontzaming’, van koloniale collecties. ‘We verwachtten dat de Nusantara-operatie daarvoor bruikbare ervaring zou leveren.’

Ereschuld

Eén ding stond op voorhand vast voor Delft: de collectie moest voor ‘het publiek domein’ behouden blijven. Dat hoefde dat niet per se het publiek domein in Nederland te zijn. Het lag in de rede, vond de gemeente, om de meeste voorwerpen te restitueren aan het land van herkomst. Aan Indonesië dus.

Niet omdat de collectie uit roofkunst bestond en Nederland met restitutie dus een ereschuld zou inlossen. ‘Hooguit tien voorwerpen – een door kogels doorboord zwaard en negen speren die tijdens een van de Borneo-oorlogen werden buitgemaakt – zouden als roofoed kunnen worden aangemerkt’, zegt conservator Pim Westerkamp van het Nationaal Museum van Wereldculturen. Maar ook voorwerpen die, naar de maatstaven van de negentiende eeuw, correct zijn verkregen, zouden bij voorkeur naar Indonesië moeten terugkeren.

Indonesisch stuk uit de collectie van het Tropenmuseum. Beeld Guus Dubbelman / de Volkskrant

De Leidraad Afstoting Museale Objecten (Lamo) staat dit echter niet zonder meer toe. Schoonderwoerd: ‘Die schrijft voor dat eerst moet worden vastgesteld welke objecten behouden moeten blijven voor de zogenoemde collectie Nederland: het geheel van objecten die, zoals het heet, beschermwaardig zijn en dus van restitutie moeten worden uitgezonderd. Het is logisch dat schuttersstukken tot de collectie Nederland worden gerekend, maar bij kunst- en gebruiksvoorwerpen uit Indonesië is die keuze niet zo makkelijk te maken.’

Een uitvoerige inventarisatie van de Nusantara-collectie resulteerde in de selectie van 459 voorwerpen die in Delft blijven bij Museum Prinsenhof, en het behoud van ruim drieduizend

beschermwaardige voorwerpen voor de collectie Nederland – variërend van rode lakdozen tot twee oude dakpannen en gebruiksvoorwerpen die voor de Wereldtentoonstelling van 1883 naar Amsterdam werden overgebracht, om bezoekers een indruk te geven van het leven in de kolonie.

Repatriëring

De resterende 14 duizend objecten zouden, zo was de bedoeling, aan Indonesië worden ‘teruggegeven’. ‘Wij hadden het idee dat Indonesië dat zou appreciëren’, zegt Schoonderwoerd. ‘En aanvankelijk leek dat ook het geval te zijn. Maar na een wisseling van de wacht in de top van het ministerie van Cultuur in Jakarta kregen we te horen dat Indonesië afzag van repatriëring. Het bezit al een prachtige en omvangrijke collectie.’

Dus zochten Schoonderwoerd en Janelle Moerman, directeur van Museum Prinsenhof, andere gegadigden in binnen- en buitenland. Zo werden 2.651 voorwerpen gegund aan Museum Bronbeek, 1.412 voorwerpen aan het Poppenspel Museum in Vorchten en 346 sieraden aan Museum Coda in Apeldoorn. Maar het grootste deel van de collectie – bijna achtduizend objecten – gaat, tot ieders verrassing, naar het Asia Cultural Center in Zuid-Korea, dat prijs bleek te stellen op het restant van de collectie. De herverdeling werd te elfder ure gecompliceerd, toen Indonesië liet weten toch een klein deel van de collectie te willen hebben. Inmiddels heeft een Indonesische delegatie 1.501 voorwerpen geselecteerd. Eén daarvan, een gouden kris, is vorig jaar door premier Rutte aan de Indonesische president Joko Widodo overhandigd.

Indonesisch stuk uit de collectie van het Tropenmuseum. Beeld Guus Dubbelman / de Volkskrant

Morgen wordt dus in Leiden gesproken over de lessen van Nusantara. Wat Schoonderwoerd ervan heeft geleerd? Dat de Nederlandse wetgeving niet is ingesteld op restitutie. Dat de opvattingen over ‘wat interessant en beschermwaardig is’ niet altijd hetzelfde zijn in Nederland en in de landen van herkomst. Dat de restitutie van roofkunst, zeker als die tot de collectie Nederland behoort, nog veel ingewikkelder zal zijn dan de ontzaming van de Nusantara-collectie. En – last but not least – dat er een protocol moet komen met richtlijnen voor de omgang met dubieus museumbezit.

Schoonderwoerd: ‘We hebben wel kaders om te bepalen wat we als Nederland willen houden, maar we hebben nog geen kaders om te bepalen wat hier op morele gronden níét zou mogen blijven. Daarom ontwikkelden we de afgelopen maanden een protocol, met criteria aan de

hand waarvan kan worden bepaald of en wanneer een object zou moeten teruggaan naar het land van herkomst. Binnenkort gaan we ermee werken, voor zover we weten als eerste museum in Europa.’

De vrees dat straks complete collecties naar de landen van herkomst zullen verdwijnen, is volgens Schoonderwoerd ongegrond. ‘De komende jaren gaan wij van elk object in onze nationale collectie na hoe het hier is terechtgekomen. Ik verwacht dat dit onderzoek zal laten zien dat het onzin is om te beweren dat onze depots tot de nok toe gevuld liggen met oorlogsbuit en gestolen goed. Juist van dit soort karikaturen moeten we af. Alleen zo komen we verder met dit gevoelige onderwerp.’

**De instelling die in 2014 ontstond door een fusie van het Tropenmuseum in Amsterdam, het Rijksmuseum Volkenkunde in Leiden en het Afrika Museum in Berg en*

Dal.

Diaspora van een museumcollectie

Museum Nusantara in Delft was het residu van de zogenoemde Indische Instelling – een opleiding voor bestuursambtenaren in voormalig Nederlands-Indië – die van 1864 tot 1901 in Delft was gevestigd. De voorwerpen die uit Indonesië werden ingevoerd, dienden als lesmateriaal voor de studenten. De collectie werd uitgebreid door schenkingen van oud-studenten en -docenten vanuit de toenmalige kolonie. Nadat de opleiding naar Leiden was verplaatst, werd de collectie tentoongesteld in een bovenzaal van Museum Prinsenhof, waar in 1911 het Ethnografisch Museum werd gevestigd. Later verhuisde dit museum, onder de naam Volkenkundig Museum Nusantara – zoals de Indonesische archipel wordt genoemd – naar het Sint Agathaplein in Delft.

Het museum – een gemeentelijke instelling – voorzag in een behoefte, zegt Pim Westerkamp, voormalig conservator van Nusantara. ‘In 1993 hadden de Delftse gemeentemusea een topjaar met een tentoonstelling over koffie. Met allerlei publieksacties trokken ze 75 duizend bezoekers in vier maanden tijd.’ Later zette de neergang in. Toen de gemeente Delft, geplaagd door financiële rampspoed bij de aanleg van de spoortunnel, op zoek ging naar bezuinigingsposten, vormde Museum Nusantara – samen met Museum Lambert van Meerten – een makkelijke prooi. Nu is een klein deel van de collectie terug in Museum Prinsenhof,

waar het ruim honderd jaar geleden allemaal begon. De rest zal worden verspreid over elf Nederlandse en zes buitenlandse instellingen.

###